

крито механізм роботи правил герменевтики у дослідженні правового аспекту попперівської концепції відкритого суспільства.

Ключові слова: герменевтика; метод; відкритість; відкрите суспільство; право; К. Поппер; історизм; К. Маркс; демократія.

Summary

Makarenkov O. L. Usage of the Hermeneutic Method in Society Openness Phenomena Research. — Article.

The author examines the problems of hermeneutic method usage when studying society openness phenomenon. The author ascertains that historical conditions of K. Popper life influenced his works content. Strengthening of fascism and communism ideology positions in the Europe in 20-40th of XXth century was the main reason why K. Popper created the open society conception. In this conception democracy values and free will are grounded and totalitarianism and historicism refuted. The author determined the main works that formed the basis of the research. It is developed in the article how hermeneutic rules are applied for the research of law aspects in Popper open society conception.

Keywords: hermeneutic, method, openness, open society, law, K. Popper, historicism, K. Marx, democracy.

УДК 340.12:124.5

О. С. Мельничук

ФІЛОСОФСЬКІ ОСНОВИ ОСЯГНЕННЯ АКсіОСФЕРИ ПРАВА

Розвиток аксіології права як самостійної сфери знань про цінності в праві за останні роки здійснив значний прорив. Завдяки цьому напряму досліджень не тільки в загальній теорії права, а й філософії права вироблено цілісний інструментарій пояснення сутності та причинності права: сформовано аксіологічний підхід до праворозуміння, статус якого сьогодні деякі дослідники підносять аж до парадигми.

Розробкою проблеми аксіологічного підходу до праворозуміння, а також особливостями буття цінностей в праві займалися такі вітчизняні вчені, як Ю. М. Оборотов, П. М. Рабінович, І. В. Петирло, також «класики» загальнотеоретичної юриспруденції М. М. Алексєєв, С. С. Алексєєв, В. О. Бачинін, Н. Невоські та інші.

Метою цієї статті є визначення класичних і некласичних основ осягнення буття та формування аксіосфери права — основного предмета дослідження правової аксіології.

Незважаючи на новітні розробки у сфері методології пізнання правової реальності, дослідження можливості використання методів та підходів некласичної філософії у праві, актуальними залишаються аспекти використання класичних методів, проблеми їх екстраполювання на сучасну епістемологічну традицію юриспруденції. Це пояснюється, перш за все, тим, що сучасний дослідник повинен бачити не тільки статику та динаміку, але й розвиток — розв'язання суперечностей у самому праві за допомогою критичного аналізу його сучасної структури. В цьому аспекті сприйняття бага-

трьох соціальних інститутів (у тому числі й права) як ціннісно-нормативних структур сьогодні не викликає заперечень. Проблема в іншому: пояснити алгоритм функціонування такої структури, який має складну філософську та соціологічну природу.

Ціннісно-нормативна структура права включає в себе, як мінімум, три компоненти: правові цінності, правові принципи (певний перехідний етап від цінності до норми) та правові норми. За законами логіки елементи однієї структури мають перебувати в одному поняттєвому ряді. В даному випадку правові цінності, правові принципи та правові норми поєднує те, що вони є регуляторами, тобто виступають модифікаторами поведінки суб'єктів у праві.

Цінність, у філософському розумінні, — ключова категорія неокантіанської онтології, трансцендентальної феноменології Едмунда Гуссерля [1] та герменевтики Мартіна Гайдеггера [2] і Ганса-Георга Гадамера [3]. Як можна бачити з цього, безумовно, неповного переліку філософів та філософських шкіл, що присвятили себе вивченню цінностей, фактично довкола них стикаються найбільш гострі моменти суперечностей між двома традиціями філософії: позитивістсько-прагматичної (по лінії Арістотель — Рене Декарт — Імануїл Кант) та ідеально-діалектичної (по лінії Платон — Георг Вільгельм Фрідріх Гегель — Мартін Гайдеггер). Сьогодні ж можна говорити про діалектичне сприйняття цінності як основи людської інтенції.

Цінність, входячи до структури буття, сама має певну структуру, що виходить з багатосторонності її суті. Цінність включає в себе об'єктивно-суб'єктивні компоненти, які роблять її загальним, навіть трансцендентальним регулятором. Цінності складають буття — у цьому проявляється їх об'єктивна сутність; але цінності беззаперечно оцінюються, формуючи менші, локальні аксіосфери — вони суб'єктивуються, персоналізуються. Соціологи вважають, що в останньому втрачається об'єктивна сутність цінностей, вони «утопають», розщеплюючись на інтереси та мотивації. Така позиція призвела до того, що цінності в теорії соціальної дії прирівнюються до норми [4, 34–35].

Нормативність цінностей (у тому числі правових) виражається в такому процесі, як аксіосферна редукція, або редукція цінностей до норм. Суть цієї редукції полягає в тому, що людина прагне до структурування регуляторів, цінність більш дієва, якщо вона виражена в нормі — говорить нам позитивістська традиція [5, 101].

Вважаємо, що роль цінностей не зводиться тільки до аксіосферної редукції. Цінність як регулятор може діяти напряму. Тут впливає ще одна діалектична суперечність правової цінності — вона виступає одночасно нормативним регулятором, втілюючись у правових нормах, і ненормативним (краще — позанормативним) регулятором. Позанормативність тут розуміється як сутність, виведена шляхом доказу від зворотного: якщо є нормативні регулятори (раціональні, загальні, повторювані, масштабні, рамочні), то є і позанормативні регулятори (ірраціональні, глибинні, архетипні, персональні).

Поле позанормативності в праві сьогодні малодосліджене. Але в ньому існують ті категорії, які неможливо пояснити в рамках нормативної складової

права. Позанормативне сприйняття правових цінностей пов'язане з їх первинною інтерпретацією — герменевтичний прийом аналогії права являє собою апелювання до метанормативних регулятивів. Крім того, якщо нормативне сприйняття правової цінності виражає інтелектуально-прагматичне, неглибинне ставлення до права, то позанормативне — емоційну, психічну складову тлумачення права. Іншими словами, вихід за межі нормативності під час сприйняття права загалом, його призначення та ролі в суспільстві дає досліднику можливість побачити право в кожній людині, а не в суспільстві в цілому. Бо нормативним є суспільство, людина — позанормова.

Цей висновок важливий з декількох причин. Індивідуалізація суспільства (неважливо, позитивний чи негативний це процес) приводить до того, що кожен індивід створює власну аксіосферу, будує свою систему пріоритетів. Лібералізація правового регулювання лише сприяє цьому і унеможлиблює наближення індивідуальних ціннісних настанов до нормативної структури права.

Вирішення цієї, знову ж таки діалектичної, суперечності полягає у протіканні масштабного, комплексного процесу формування аксіосфери всього права: філіація цінностей в праві [6, 82]. Не зупиняючись детально на аналізованні стадій цього процесу, особливостей його впливу на правоутворення та праворозуміння, зауважимо, що філіація цінностей в праві також має своє коріння поза нормативною системою, оскільки бере початок у правосвідомості людини, яка, хоча і базується на загальних нормативах, але здатна до трансценденції правової матерії, виносу її за рамки імперативів — у цьому полягає чи не найважливіша критична функція правосвідомості [7, 42].

Можна стверджувати, що апологетом аксіології права є болгарський дослідник Нено Неновські, який заклав фундамент для подальшої розробки теми ціннісного змісту права. Його погляди домінують і по сьогоднішній день, незважаючи на те, що містять у собі філософські суперечності, розбіжності. Сучасні ідеї щодо процесу формування правових цінностей, що базуються на дослідженнях Нено Неновські, зводяться лише до механізму позитивації (нормативації) цінностей права — певних суспільних благ, які охороняються правом. Варто зазначити, що позитивація — це не єдиний і далеко не основний механізм філіації цінностей в праві. Вона несе інструментальне навантаження, оформлює філіаційні процеси, легалізує (але не легітимує) їх в рамках правової системи. Тобто якщо цінність захищається правом — вона цінність права. Якщо ж цінність міститься в самому праві і, власне, є засобом функціонування права, то вона правова цінність [8, 11].

На цілком логічне питання: хто і яким чином визначає момент, коли правова цінність чи цінність права власне стає такою, ця теорія відповіді не дає. Вважаємо, це обумовлюється тим, що статус цінності в праві прив'язаний до позитивації і формального визнання. Тому відповідь на це питання слід шукати знову-таки в правосвідомості людини: цінність можна вважати філійованою, якщо особа пов'язує з нею свій законний інтерес. Іншими словами, цінністю права можна вважати будь-який об'єкт інтересу, який можна захистити за допомогою правових засобів. При цьому закріплення цього об'єкта в писаному

праві не є обов'язковим, якщо використовувати ціннісно-нормативний механізм легітимації права.

Філіація правових цінностей відрізняється від філіації цінностей права. Якщо щодо правових цінностей можна говорити, що вони є виразом буття права (вони визначають правове поле, окреслюють межі того, щодо чого застосовують категорію «правове»), то цінності права становлять його суще. Саме тому філіація правових цінностей — процес складніший, повільніший, він потребує зваженості. Якщо філіація цінностей права окреслює шлях внутрішнього розвитку права, вирішення суперечностей всередині правового життя кожного окремого суспільства, то філіація правових цінностей — це ще й акультураційний (декультураційний) процес. Цей надзвичайно важливий висновок приводить нас до розуміння системи та ієрархії правових цінностей як основи індивідуальності правової системи. Ось чому сьогодні вчені-правознавці, говорячи про правові цінності та їх трансформацію, приходять до висновку про необхідність апологізації права.

Апологія права тут виступає своєрідним засобом філіації, який полягає у доборі саме тих цінностей в праві, які якнайкраще відповідають реаліям правового життя конкретного суспільства. Формування аксіосфери права за рахунок цінностей в праві, не властивих правосвідомості суспільства, може призвести до деформацій правової реальності. У іншому сенсі — апологія права визначає направленість розвитку правової системи та аксіосфери права на певну ключову цінність. Як зазначають дослідники, модель апологізації права через цінність правової держави і, з певною корекцією — цінність верховенства права, має суттєві недоліки, головний з яких — відсутність у них місця для суб'єкта правового життя, який, як було визначено вище, фактично є творцем аксіосфери і безпосереднім філіатором цінностей права і правових цінностей [9, 72].

Саме тому найуспішнішою сьогодні моделлю апології права, а відтак — основи формування аксіосфери права — виступає ціннісно-нормативна модель. Її актуальність у тому, що вона дозволяє долати розрив між реальною правовою ситуацією та правовою нормою [10, 144].

Надзвичайно важливим у процесі дослідження філіації саме правових цінностей є не тільки діалектика як всезагальний філософський метод, але й герменевтика — досягнення неklasичної філософії. У філіації правових цінностей необхідно використовувати принцип герменевтичного кола: осягнення аксіосфери права недоступне без розуміння окремих правових цінностей, але й розуміти правові цінності без урахування їх впливу на аксіосферу в цілому також неможливо. І оскільки природа правових цінностей настільки ж складна, як і природа самого права, то в проблемі їх дослідження синтезуються діалектика та герменевтика: класична та неklasична гносеологія.

Існує точка зору, що герменевтика — єдиний інструмент пізнання сфери цінностей, такий інструмент носить назву аксіогерменевтика. Вважаємо, такий підхід пов'язаний зі звуженим розумінням герменевтики, визнання за нею тільки методологічної ролі. Безперечно, герменевтика, як і діалектика, є не лише методом, але й цілісною парадигмою розуміння буття. Оцінка, переоцінка,

ціннісні настанови та орієнтири — усі ці компоненти аксіосфери права мають герменевтичну природу, але сама суть цінності як засобу вирішення суперечностей, координації та консолідації, її структура — носять глибоко діалектичний характер.

Отже, комплекс методологічних проблем, пов'язаних із осягненням аксіосфери права, лежить у площині вирішення суперечностей та рівного використання класичної та некласичної філософії.

Література

1. Гуссерль Э. Кризис европейских наук и трансцендентальная феноменология: Введение в феноменологическую философию / Эдмунд Гуссерль ; [пер. с нем. Д. В. Скаядяев]. — С.Пб. : Владимир Даль, 2004. — 398 с.
2. Хайдеггер М. Феноменология и трансцендентальная философия ценности / Мартин Хайдеггер ; [пер. с нем. М. П. Автеев]. — М. : Cartel, 1996. — 116 с.
3. Гадамер Х.-Г. Истина и метод: Основы философской герменевтики / Ханс-Георг Гадамер ; [пер. с нем. Б. Н. Бессонова]. — М. : Искусство, 1991. — 335 с.
4. Ручка А. А. Социальные ценности и нормы (некоторые теоретические и прикладные вопросы социологического анализа) / А. А. Ручка. — К. : Наук. думка, 1976. — 152 с.
5. Парсонс Т. Структура социального действия / Т. Парсонс ; [пер. с англ. Н. Д. Корчев]. — М. : Cartel, 1995. — 154 с.
6. Мельничук О. С. Диалектика ценностей и их филиация в праве [тезиси] / О. С. Мельничук // Правове життя сучасної України : тези доп. Міжнар. наук. конф. проф.-викл. і аспірант. складу, (Одеса, 5–6 черв. 2009 р.) / Одес. нац. юрид. акад. — О. : Фенікс, 2009. — 791 с.
7. Мельничук О. С. Право та держава в концепції правосвідомості І. О. Ільїна : [монографія] / О. С. Мельничук. — О. : Фенікс, 2008. — 178 с.
8. Оборотов Ю. Н. Теория государства и права (прагматический курс): [экзаменационный справочник] / Ю. Н. Оборотов. — О. : Юрид. л-ра, 2006. — 184 с.
9. Оборотов Ю. Н. Апология права [тезисы] / Ю. Н. Оборотов // Правове життя сучасної України : тези доп. Міжнар. наук. конф. проф.-викл. і аспірант. складу, (Одеса, 5–6 черв. 2009 р.) / Одес. нац. юрид. акад. — О. : Фенікс, 2009. — 791 с.
10. Введение в украинское право / [С. В. Кивалов, Ю. Н. Оборотов, П. П. Музыченко и др.] ; под ред. С. В. Кивалова, Ю. Н. Оборотова. — [2-е изд.]. — О. : Юрид. л-ра, 2009. — 768 с.

Анотація

Мельничук О. С. Філософські основи осягнення аксіосфери права. — Стаття.

У статті здійснено аналіз філософських та теоретико-правових методів та підходів до осягнення аксіосфери права, запропоновано синтез досягнень класичної та некласичної гносеології з метою повного та глибокого розуміння цінностей в праві, їх трансформації та філіації; розкрито роль апології права як спеціального засобу філіації правових цінностей.

Ключові слова: аксіосфера права, правові цінності, цінності права, філіація цінностей в праві, юридична герменевтика, аксіологічна парадигма.

Summary

Melnichuk O. S. Philosophical Basis of the Axiosphere of Law Cognition. — Article.

In the article made an analysis of philosophical and theoretical methods and approaches to law axiosphere cognition; analysis of possible synthesis of classical and no-classical epistemology to deep and fully understand the role of law values, its transformation and filiation; proposed the understanding of the role of the law apology as the special measure of law values filiation.

Keywords: axiosphere of law, values of law, legal values, filiation of values in law, legal hermeneutics, axiological paradigm.